

TEOLOGIE ȘI EUHARISTIE

Pr. Alexander Schmemmann

1.

Situația actuală a teologiei ortodoxe trebuie caracterizată prin două cuvinte: confuzie și trezire. Prin confuzie mă refer la o evidentă lipsă de unitate în rândul teologilor ortodocși: unitate a limbajului teologic, unitate a metodei, consens în ceea ce privește întrebările și modul în care sunt formulate soluțiile lor. Teologia noastră se dezvoltă într-o pluralitate de „chei” teologice și în mai multe cadre teologice care se exclud reciproc. Totuși, această confuzie este și semnul unei treziri, al unei noi căutări de perspective teologice cu adevărat ortodoxe.

Această situație nu este deloc accidentală întrucât soarta teologiei ortodoxe a fost una tragică. Pe de-o parte, de la căderea Bizanțului și de la întreruperea tradiției patristice creative teologia noastră a îndurat o lungă „captivitate apuseană”, care a întunecat profund și chiar a deformat gândirea teologică ortodoxă în timp ce, pe de altă parte, aceeași perioadă post-patristică a fost una care a schimbat radical statutul și funcția teologiei în viața Bisericii. Deși era preocuparea – și funcția – întregii Biserici, a devenit o „școală” singură și a fost, astfel, privată de interesul viu și de atenția vie fără de care niciun efort creativ nu este posibil. Astăzi situația se schimbă. Conflictele și diviziunile din sânul Bisericii, noua luptă „ecumenică” cu Occidentul creștin și, mai presus de toate, provocarea presantă a lumii moderne au pus teologia într-o nouă lumină, au readus-o la importanța pe care nu a mai avut-o de secole. Eliberată din „conformitatea” oficială care i-a fost impusă de factori extra-teologici, teologia ortodoxă nu și-a găsit încă unitatea adevărată. Dar trebuie să o găsească. Oricât de inteligibil și folositor ar fi, pluralismul teologic actual nu trebuie să existe la nesfârșit. (Teologia *n.t.*) este o *sinteză*, o integrare a teologiilor mai mult sau mai puțin „private” într-una singură, consistentă pe care trebuie să o căutăm. Teologia ortodoxă este prin însăși natura ei expresia catholică (universală, *n.t.*) a credinței Bisericii, iar Biserica nici nu știe și nici nu are nevoie de o altă teologie.

2.

Dar *sinteză* înseamnă aici ceva diferit de o convenție pur formală asupra surselor citate sau asupra ideilor (conceptelor *n.t.*) folosite. Atât timp cât există teologi (și nu doar compilatori și comentatori ai textelor antice), teologia va rămâne o simfonie, nu un unison. Ceea ce se vrea aici este o transformare interioară a însăși gândirii teologice, o transformare bazată pe o nouă – sau poate pe o foarte veche – relație între teologie și Biserică. Este datoria noastră să facem cunoscut faptul că timp de secole teologia a fost *înstrăinată* de Biserică și că această înstrăinare a avut consecințe tragice atât pentru teologie, cât și pentru Biserică. (Această înstrăinare *n.t.*) a făcut din teologie o simplă activitate intelectuală împărțită în mai multe „discipline” care nu sunt corelate în niciun fel între ele și care nu au nicio aplicare la nevoile reale ale Bisericii. Teologia a încetat să mai fie răspunsul pe care Biserica îl dă la întrebările ei și, încetând să mai fie un astfel de răspuns, a încetat, de asemenea, să fie întrebarea adresată Bisericii. Ea (teologia *n.t.*) constituie în Biserică astăzi o lume centrată pe sine, izolată virtual de viața Bisericii. Trăiește în sine și prin sine în trimestrele academice, bine apărută de mixtiunile și curiozitățile profane printr-un limbaj tehnic înalt. Teologii evită să discute realitatea trivială a vieții Bisericii și nici măcar nu visează să o influențeze în vreun fel. În schimb, Biserica, adică episcopii, preoții și laicii, este extrem de indiferentă la scrierile teologilor chiar și atunci când Ea nu-i privește cu vădită suspiciune. Prin urmare, nu e de mirare că teologia, lipsită de interes din partea Bisericii și presată în limitele înguste ale școlii clericale profesionaliste, nu este ghidată în viața lăuntrică de experiență, de nevoi sau de probleme ale Bisericii, ci de interese individuale ale unor teologi individualiști. Liberală sau conservatoare, neo-patristică sau neo-mistică, istorică sau anti-istorică, „ecumenică” sau anti-occidentală (și avem în prezent toate aceste tipuri), teologia pur și simplu nu reușește să ajungă la altcineva decât la profesioniști, nu reușește să provoace nimic altceva decât controverse ezoterice în revistele academice.

Mai mult, această izolare și înstrăinare a teologiei este, în aceeași măsură, o tragedie și pentru Biserică. Chiar dacă conducătorii ecleziastici și oamenii nu realizează această tragedie și cred (așa cum și fac de multe ori) că toate

probleme și dificultățile pot fi rezolvate printr-o mai bună administrare sau prin simple referiri la trecut, totuși, Biserica *are nevoie* de teologie.

Dacă teologia are nevoie de Biserică ca propriul „termen de referință” natural, ca sursă și scop al existenței ei, și dacă Biserica are nevoie de teologie ca conștiință a Ei, atunci cum pot fi ele reunite iarăși, cum pot învinge înstrăinarea reciprocă și cum pot recupera corelația organică cu privire la care epoca patristică va rămâne pentru totdeauna un model ideal? Aceasta este întrebarea la care teologia ortodoxă trebuie să răspundă dacă vrea să învingă haosul și slăbiciunea interioare, precum și existența sa parazită, căreia Biserica nu-i acordă nicio atenție.

Cum și unde? Răspunsul meu este – *prin și în* Euharistie, înțeleasă și trăită ca Taina Bisericii, ca act care întotdeauna face Biserica să fie ceea ce este – Poporul lui Dumnezeu, Templu al Duhului Sfânt, Trupul lui Hristos, darul și manifestarea vieții noi într-un veac nou. Aici și doar aici, în centrul unic al tuturor experiențelor și vieții creștine, teologia poate găsi iarăși izvorul tinereții, se poate regenera ca mărturie vie a Bisericii vii, a credinței, dragostei și nădejzii Ei. Această afirmație, am înțeles prea bine, poate fi foarte ușor rău înțeleasă. Unora li se va părea o nejustificată reducere a teologiei la „liturgică”, ca o îngustarea inutilă a propriului domeniu al teologiei unde Euharistia este înregistrată doar ca una dintre taine, ca un „obiect” printre multe altele. Altor li se va părea o invitație evlavioasă adresată teologilor pentru a deveni mai liturgici, mai „euharistici”... În situația actuală a teologiei, asemenea neînțelegeri sunt aproape firești. Cu toate acestea, ceea ce ar trebui să se înțeleagă aici n-ar trebui să fie o reducere a teologiei la evlavie, fie ea evlavie teologică sau evlavie a teologilor, și, deși ar fi nevoie de mai mult decât de un scurt articol pentru a elabora răspunsul dat mai sus și implicațiile lui, remarcile următoare pot pregăti terenul pentru o discuție mai constructivă.

3.

În teologia oficială, post-patristică și „occidentalizată”, Euharistia este considerată a fi una dintre taine (sacramente *n.t.*). Locul ei în eclesiologie este în același al „mijloacelor harului” – unul printre multe. Oricât de centrală și de esențială ar fi în viața Bisericii, din punct de vedere *instituțional* Euharistia este

distinctă de Biserică. Puterea, harul dat Bisericii este cel care face Euharistia posibilă, validă, eficientă, dar această puterea a harului precede, în teologia oficială, Euharistia și este, virtual, independent de ea. Așadar, Biserica este înțeleasă și descrisă aici ca o instituție înzestrată cu putere divină: puterea de a învăța, de a conduce, de a sfinți; ca o structură pentru comunicarea harului; în orice caz, o „putere” care nu derivă din Euharistie. Cea din urmă este rodul, rezultatul Bisericii, nu sursa Ei. Și, fiind cauza tainelor (sacramentelor *n.t.*) Sale, Biserica nu este considerată în niciun fel drept scopul și ținta lor. Ceea ce constituie pentru teologia oficială sfârșitul și scopul tainelor este întotdeauna satisfacerea individualului, iar nu împlinirea sau zidirea Bisericii.

Deși acest tip de teologie subordonează Euharistia și tainele Bisericii și o face pe cea din urmă o instituție distinctă și independentă de celelalte taine, coexistă foarte ușor cu, dacă nu este chiar responsabilă pentru evlavia în care Biserica este identificată virtual cu slujba sau cultul. În abordarea populară – și „popular” nu exclude în niciun fel majoritatea clerului – Biserica este, mai presus de toate, o instituție „cultică” sau liturgică și toate activitățile Ei sunt, implicit sau explicit, direcționate către nevoile ei liturgice: ridicarea de biserici, suport material pentru cler și coruri, achiziționarea diverselor materii pentru cult etc. Până și învățătura dată credincioșilor dacă nu se restrânge la un cod etic general și foarte vag identic cu eticile umanistice ale societății seculare libere de azi, constă, în general, în prescripții liturgice și obligații de tot felul. Prioritatea instituțională a Bisericii asupra tainelor ei nu este pusă la îndoială aici, dar Biserica este în esență o instituție existentă pentru împlinirea „nevoilor religioase” ale membrilor săi și, de vreme ce Aici nu este pusă la îndoială prioritatea instituțională a Bisericii asupra tainelor Ei, dar Biserica este, esențial, o instituție care există pentru împlinirea „nevoilor religioase” ale membrilor ei și, de vreme ce cultul în toate formele lui constituie nevoia cea mai evidentă și imediată, atunci a înțelege și a experimenta Biserica doar *prin* servicii divine pare destul de firesc.

Dacă „instituția” este pentru teologie și „cultul” pentru evlavie, atunci Biserica nu este altceva decât o „societate”. Și, cu adevărat, deși definiția catehetică clasică a Bisericii ca societate nu a fost niciodată revizuită sau respinsă deschis, Biserica-societate pur și simplu nu se manifestă în afara

serviciului comun al cultului. Mai mult, experiența cultului a încetat cu mult timp în urmă să mai fie un act liturgic corporativ¹. (Actul liturgic) este o agregare² (adunare *n.t.*) de individualiști care vin la Biserică pentru a asista la slujbă, pentru a-și satisface, în mod individual, propriile nevoii religioase individuale și nu pentru a *constitui și împlini* Biserica. Cea mai bună dovadă pentru aceasta este completa dezintegrare a comuniunii (împărtășirii *n.t.*) ca act corporativ. Deși Biserica primară și-a văzut împlinirea în împărtășirea dintr-un singur Trup (comuniunea într-un singur Trup) („*Iar pe noi pe toți care ne împărtășim dintr-o pâine și dintr-un potir să ne unești unul cu altul...* Litughia Sf. Vasile cel Mare), noi astăzi considerăm Împărtășirea cel mai privat și mai individual act dintre toate actele religioase, depinzând în mod exclusiv de dorința, evlavia și pregătirea personale. În același mod omilia (predica *n.t.*), deși se adresează comunității, este, de fapt, a învățătură personală care nu urmărește „edificarea” Bisericii, ci a indivizilor, a nevoilor și datoriilor lor personale. Tema ei este creștinul individual, iar nu Biserica.

4.

Este adevărat că, cel puțin la nivel teologic, teologia și evlavia descrise mai sus sunt criticate, denunțate ca fiind în mod evident limitate și deficiente. Nimic altceva decât „ethosul” social și înclinat către social al vremurilor noastre a provocat o reacție împotriva unei eclesiologii în care absolutismul instituțional este combinat cu individualismul spiritual, „obiectivitatea” Bisericii cu uimitoarea „subiectivitate” a vieții religioase. De aici un nou interes pentru statutul și natura laicității, pentru aspectele corporative ale cultului, o nouă căutare a unei definiții mai complete a Bisericii, cercetarea conceptelor scripturistice de Trup, Popor etc. și, prin urmare, accentul pus pe „participare” la mișcarea liturgică.

Reacția este, fără îndoială, una bună și promițătoare. Totuși, o extremă o poate atrage pe cealaltă foarte ușor și acesta este pericolul pe care trebuie să-l înfruntăm astăzi. Destul de paradoxal, pericolul se ridică din chiar sursa renașterii noastre eclesiologice – redescoperirea „socialului” și „organicului”

¹ Atât aici, cât și în celelalte cazuri în care vom mai întâlni cuvântul „corporativ” pr. Schmemmann se referă la actul liturgic prin care oamenii din Biserică devin un singur trup, un singur „corp” (*corporativ*). (*n.t.*)

² Agregare înseamnă aici unire a unor părți între care nu există nicio legătură intimă. (*n.t.*)

ca dimensiuni esențiale ale Bisericii. Dacă în trecut Biserica era identificată exclusiv cu ierarhia și instituția, acum există o tendință de a se identifica exclusiv cu un „organism”. Ni spune că Părinții nu ne-au lăsat nicio definiție precisă a *naturii* sau *esenței* Bisericii. Consecvent, teologii reconstruiesc ceea ce li se pare lor a fi eclesiologie patristică fără a discerne prea des că, de fapt, această apăsătoare eclesiologie „organică” reflectă mai degrabă câteva doctrine filozofice și sociologice actuale decât experiența Bisericii primare. Biserica este văzută ca o societate, această societate ca un organism, iar organismul ca Trup al lui Hristos. O astfel de înșiruire de identificări directe, tipice trendului eclesiologic actual, oferă ideii de „organism” o conotație aproape biologică. Aceasta face Biserica o *ființă substanțială*, a cărei „unitate organică” și „viață organică” umbrește aspectele personale, duhovnicești și dinamice ale unității și vieții. Unitatea nu mai este înțeleasă ca, mai presus de toate, unire a celor mulți, împlinindu-se pe sine în unitate, *devenind* o unitate, ci este o realitate în care unul „participă” și categoria de participare nu lasă aproape deloc spațiu împlinirii și devenirii. Biserica este o realitate dată, un organism a cărui viață este transmisă și comunicată membrilor ei prin Sfintele Taine, cele din urmă, în special Euharistia, fiind mijloace ale comunicării și participării.

Este foarte îndoielnic, însă, dacă încercarea de a defini Biserica în termenii „organismului” este o încercare eclesiologică bună. Absența unei astfel de definiții în operele Sfinții Părinți este posibil să nu fie accidentală, ci mai degrabă semnul experienței revelatoare a Bisericii pe care nu am reușit încă să o înțelegem deplin. În viziunea patristică, Biserica este, în primul rând, darul unei noi vieți, dar această viață nu este cea a *Bisericii*, ci viața lui Hristos în noi, viața noastră în El. Pentru că Biserica nu este o „ființă” în sensul în care Dumnezeu sau omul sunt numite „ființe” („naturi ipostaziate” ca să folosim terminologia mai veche), Ea nu este o nouă „natură” adăugată naturilor existente ale lui Dumnezeu și omului, Ea nu este o „substanță”. Termenul de „nou” aplicat Ei – noua viață, noua creație – nu înseamnă o înnoire ontologică, apariția unei „ființe” care nu a existat înainte, ci înseamnă relația răscumpărată, reînnoită și transfigurată dintre singurele ființe „substanțiale”: Dumnezeu și creația Sa. Și, așa cum Biserica nu are „ipostasul” sau

„personalitatea” Ei, altul decât ipostasul lui Hristos și acela al oamenilor care o constituie, ea nu are nici o „natură” a Ei, pentru că Ea este viața nouă a unei naturi „vechi”, răscumpărate și transfigurate de Hristos. În El omul și prin om, întreaga „natură”, își găsește viața adevărată și devine o creație nouă, o nouă ființă, Trupul lui Hristos. Așadar, pe de-o parte, nu există în tradiția iconografică ortodoxă nicio icoană a Bisericii, pentru că o icoană implică în mod necesar o „natură ipostaziată”, realitatea unei „ființe” substanțiale și personale și, în acest sens, Biserica nu este o „ființă”. Totuși, pe de altă parte, fiecare icoană – a lui Hristos, a Maicii Domnului, ale Sfinților – este întotdeauna, și în primul rând, o icoană a Bisericii pentru că înfățișează și revelează viața nouă a ființei, realitatea transfigurării ei, a trecerii ei în „noul eon” al Duhului Sfânt, aceasta fiind tocmai manifestarea Bisericii. Prin urmare, conceptele de „organism” și „trup” pot fi foarte înșelătoare dacă, în definiția Bisericii, acestea preced și dau fundament conceptului de „viață”. Biserica ne oferă o „nouă viață” nu pentru că este un „organism”, ci pentru că noua viață dăruită în Ea sau, mai degrabă, Biserica ca viață nouă, ne *face* pe noi un organism, ne transformă în Trupul lui Hristos, ne descoperă ca „ființă nouă”.

Vedem acum că ecuația eclesiologică „instituție – societate – organism – Trupul lui Hristos” trebuie calificată. Ar fi o mare eroare să aplicăm direct termenul scriptural și tradițional de „Trupul lui Hristos” Bisericii ca instituție sau societate. „Instituția” sau „societatea” în ele însele – Biserica vizibilă, militantă, ierarhică – nu sunt noua viață, noua ființă și noul veac. (Ele *n.t.*) aparțin structurii și realității istoriei mântuirii și, prin urmare, „acestei lumi”. Dar așa cum Biserica Vechiului Legământ, vechiul Israel, a existat doar ca *trecere* la Noul Legământ, a fost *instituită* ca să pregătească căile Domnului, Biserica ca *instituție* există ca să reveleze – în „această lume” – „lumea viitoare”, Împărăția lui Dumnezeu, împlinită și manifestată în Hristos. Ea este *trecerea* de la „vechi” la „nou” – adică ceea ce este răscumpărat, reînnoit și transfigurat nu este „Biserica”, ci însăși vechea viață, vechiul Adam și întreaga creație. Și Ea este această „trecere” tocmai pentru că, ca instituție, ea este „os din oasele și carne din carnea” acestei lumi, pentru că ea stă pentru întreaga creație, o reprezintă cu adevărat, își asumă toată viața ei și o oferă – în Hristos – lui Dumnezeu. Cu adevărat este *instituită* pentru lume și nu ca instituție

„religioasă” separată, adresată special nevoilor religioase ale oamenilor. Ea reprezintă – „face prezentă” – întreaga umanitate, pentru că umanitatea și creația au fost chemate încă de la început pentru a fi Templu al Duhului Sfânt și receptacul al vieții Divine. Așadar, Biserica este restaurarea lui Dumnezeu și acceptarea de către om a destinului original și veșnic al Creației însăși. Ea este prezența Actului Divin care restaurează și ascultarea oamenilor care acceptă acest act restaurator. Mai mult, ea este ceea ce este doar atunci când performează și împlinește această „trecere”, când, în alți termeni, se transcende pe Ea ca „instituție” și „societate” și devine cu adevărat noua viață a noii creații, care este Trupul lui Hristos. Ca instituție, Biserica este în *această lume* taina Trupului lui Hristos, a Împărăției lui Dumnezeu și a lumii ce va să vină³.

Astfel recuperăm dimensiunea *eshatologică* a Bisericii. Trupul lui Hristos nu este și niciodată nu va putea fi al acestei lumi. „Această lume” l-a condamnat pe Hristos, purtătorul vieții celei noi, la moarte și făcând aceasta s-a condamnat pe sine la moarte. Noua viață, care s-a ridicat din mormânt, este viața „noului eon”, veac, care în termenii acestei lumi urmează „să vină”. Pogorârea Sfântului Duh la Cincizecime, inaugurând noul veac, a anunțat sfârșitul acestei lumi pentru că nimeni nu se poate împărtăși de „noua viață” fără să moară cu o moarte baptismală, nimeni nu-l poate avea pe Hristos ca viață a sa dacă nu a murit și nu moare continuu acestei lumi: „pentru că ați murit și viața voastră este împreună cu Hristos ascunsă în Dumnezeu” (Col. 3,3). Dar atunci nimic din ce aparține acestei lumi – nici instituția, nici societatea, nici biserica – nu poate fi identificat cu noul veac, cu noua făptură. Comunitatea creștină cea mai perfectă – fie ea chiar complet separată de răii acestei lumi – ca comunitate rămâne a acestei lumi, trăindu-și viațadepinzând de ea. Doar *trecând* în noul veac prin anticiparea – în credință, nădejde și dragoste – lumii viitoare aceea comunitate se poate împărtăși de Trupul lui Hristos și se manifestă cu adevărat ca Trupul lui Hristos. Trupului lui Hristos

³ Pr. Schmemmann încearcă să corecteze învățătura teologică și ecclesiologică conform căreia Biserica ar avea în Sine izvorul vieții, asemenea unui organism viu care își hrănește autonom mădularele sale, acestea din urmă fiind reprezentate de umanitatea întreagă. Pentru pr. Schmemmann, Biserica este, mai degrabă, *fereastra* spre izvorul vieții care este Hristos. Așadar, Biserica este fereastra spre Viață și nu Viața însăși. Dar fereastra se deschide, și întreaga comunitate pătrunde prin ea spre Împărăția lui Dumnezeu, prin Euharistie. De aceea, pr. Schmemmann mai numește Euharistia și „trecere”.

nu poate fi niciodată „părtaş” acestei lumi pentru că Hristos s-a ridicat la Cer și Împărăția Lui este Raiul...

5.

Ne putem întoarce acum la Euharistie pentru că ea este cu adevărat *actul trecerii* în care Biserica se împlinește pe Sine ca nouă creație și, prin urmare, (este cu adevărat) *Taina* Bisericii. În Euharistie, Biserica transcende dimensiunile „instituției” și devine Trupul lui Hristos. Ea este „eshatonul” Bisericii, manifestarea Ei ca lume viitoare.

Am spus că dacă, pe de-o parte, teologia noastră „occidentalizată” subordonează Euharistia (ca „efect”) Bisericii (ca „cauză”), atunci evlavia ortodoxă comună, pe de altă parte, experimentează Biserica ca „instituție liturgică”, ca cult. Dar dacă există vreaun adevăr în discuția precedentă cu privire la eclesiologie acela este că relația Biserică-Liturghie sau, mai exact, Biserică-Euharistie, trebuie inversată. Nu Biserica „există pentru” sau „generează” Liturghia, ci Euharistia este cea care, la modul cel mai real, „generează” Biserica, o face să fie ceea ce este. Știm că la început cuvântul grecesc „leitourgia” nu avea nicio conotație cultică. El făcea referire la oficiul public, o slujbă (serviciu) performată în interesul comunității sau pentru beneficiul ei. În Septuaginta cuvântul a căpătat în mod natural o semnificație religioasă, dar nu neapărat una „liturgică” încă. Implica aceeași idee a slujbei (serviciului) aplicată poporului ales al lui Dumnezeu, a cărui „leitourgia” specifică era să îplinească planul lui Dumnezeu în istorie, să pregătească „căile Domnului”. Creștinii epocii primare au folosit aceeași semnificație a lui „leitourgia”. Faptul că, în final, Biserica l-a adoptat pentru cultul Ei și în special pentru Euharistie indică înțelegerea ei specială asupra cultului care este cu adevărat una revoluționară. Dacă cultul creștin este „leitorugia”, atunci el nu poate fi pur și simplu redus la, sau exprimat în, termenii cultului. Lumea antică cunoștea o pletoară de religii cultice sau „culte” – în care cultul sau actele cultice erau singurul conținut real al religiei, se „sfârșea (împlinea) în sine”. Dar cultul creștin este „leitourgia” și aceasta înseamnă că în esență este *funcțional*, are o țintă de atins care transcende categoriile cultului ca atare. Această țintă este Biserica ca manifestare și prezență a „noului eon”, a

Împărăției lui Dumnezeu. Într-un anumit sens, Biserica este o *instituție liturgică*, adică o instituție a cărei „leitourgia” este să se împlinească pe Sine ca Trup al lui Hristos și ca o nouă creație. Cultul creștin este, prin urmare, un cult radical nou, nemaîntâlnit nici în Vechiul Testament și nici în păgânism, iar deficiența unei anumite teologii, ca și a unei anumite evlavii liturgice, este nu numai că omite noutatea radicală a „leitourgiei” creștine, ci, mai curând, o definește și o experimentează în vechile categorii cultice.

Aceasta este denaturarea ecclesiologiei actuale, pentru care, a afirma unicitatea Euharistiei ca *Taina Bisericii*, ridică totodată problema relației ei cu celelalte taine (care în teologia oficială sunt considerate „mijloace ale harului” separate, practic independente unele de altele). Nimic nu arată mai bine neglijarea Tradiției vii decât teologia sacramentală post-pastristică. Începe cu o teorie generală a tainelor, care este apoi „aplicată” fiecărei taine în particular. Cât despre Tradiție, ea urmează exact ordinea opusă. Începe cu actele liturgice specifice, care nu numai că sunt legate organic unele de altele, ci se și *referă* în mod necesar la Euharistie ca la împlinirea lor, ca la o adevărată „Taină a tainelor”. Că hirotonirea, de exemplu, trebuie să aibă loc în cadrul Euharistiei, că fiecare dintre cele trei ordine este, în hirotonire, legat de un anumit moment al liturghiei Euharistice reprezintă pentru un dogmatician un detaliu liturgic secundar, fără niciun impact asupra „esenței” tainei. Însă, în tradiția vie, această relație este de o importanță supremă și revelează „natura slujirii preoțești” mai mult decât oricare dintre nenumăratele tratate scolastice scrise pe această temă. Între Euharistie și fiecare dintre celelalte taine există o legătură organică. Pentru că toate tainele, cu excepția Euharistiei, au de-a face cu membrii individuali ai Bisericii și scopul lor este acela de *a integra* individul – viața sa, lucrarea sau chemarea sa particulară – în Biserică. Dar Biserica se împlinește (se desăvârșește *n.t.*) în Euharistie și fiecare taină, prin urmare, își găsește *scopul* său natural, împlinirea sa, în Euharistie.

Teologia manualelor accentuează puterea sacramentală a Bisericii sau, cu alte cuvinte, calitatea Ei de „distribuitor al harului”. Dar omite aproape complet Biserica ca scop și împlinire a tainelor. Pentru că harul este un alt nume pentru Biserică în starea de împlinire a Bisericii ca manifestarea a veacului Duhului Sfânt. Aici s-a produs o semnificativă schimbare în

înțelegerea tainelor. Ele au devenit servicii private pentru creștinii individuali care năzuiesc la sfințirea lor personală și nu la zidirea Bisericii. Taina pocăinței, de exemplu, care, la origine, era un act al reîmpăcării cu Biserica, este înțeleasă astăzi aproape ca o „putere de iertare”⁴. Căsătoria, care la început nici măcar nu avea „slujbă” proprie și se săvârșea prin participarea cuplului care urma să se căsătorească la Euharistie, nu mai este considerată ca o *trecere* – și, prin urmare, transformare (schimbare *n.t.*) – dintr-o căsătorie „naturală” în dimensiunile Bisericii („... taina aceasta mare este, *dar* în Hristos și în Biserică” Ef. 5:32), ci este definită ca o „binecuvântare” transmisă asupra soțului și soției, ca o simplă aprobare creștină a căsătoriei. Potirul Euharistic este înlocuit cu un pahar care „simbolizează” viața împreună. Exemple ca acestea pot fi foarte multe. Dar nicio deformare teologică și nicio evlavie bazată pe această deformare, nu pot, în cele din urmă, să întunece și să altereze conexiunea fundamentală și organică a tuturor tainelor cu Euharistia, ca Taină a tainelor și, prin urmare, adevărata *Taină* a Bisericii.

6.

Uitând semnificația ecclesiologică și eshatologică a Euharistiei, reducându-o la un „mijloc al harului” între multe altele, teologia noastră oficială și-a restrâns limitele studiului teologic al Euharistiei doar la două probleme: aceea a transformării pâinii și vinului în Trupul și Sângele lui Hristos și acela al comuniunii. Aplicat la Euharistie, termenul „taină” (sacrament *n.t.*) înseamnă, de obicei, unul din aceste acte sau amândouă, deși este admis, în mod explicit, că ele pot fi tratate separat. În acest cadru teologic Biserica este văzută, în principal, ca o „putere” – aceea de a efectua transformarea, de a oferi comuniunea. Preotul este oficiantul („executantul”) tainei, elementele de pâine și vin – materia ei, primitorul – beneficiarul ei. Dar împărtășirea (comuniunea) a încetat acum mult timp în urmă să mai fie o împlinire de la sine înțeleasă a tainei – 90% din celebrările noastre euharistice sunt fără primitori (comunicanți) – dezvoltându-se o teologie independentă,

⁴ Este foarte important pentru pr. Schmemmann, dar mai ales pentru creștinii zilelor noastre, să înțelegem și să luăm aminte la faptul că Taina Spovedaniei (a Pocăinței) nu iartă păcatele. Ea trebuie înțeleasă ca un act în care Biserica ia cunoștință (prin duhovnic) de dorința omului de a se întoarce la Dumnezeu. Trupul și Sângele Mântuitorului Hristos se dau „spre iertarea păcatelor și spre viața de veci”. (*n.t.*)

suplimentară și virtuală a Euharistiei ca jertfă, esențial *per se* (pentru sine *n.t.*), nepăsătoare față de prezența sau participarea oamenilor. Și, în final, de când teologia și-a focusat atenția pe aceste două momente ale Euharistiei, a transferat, imperceptibil, toate celelalte elemente ale celebrării euharistice în categoria ritualurilor „non-esențiale” și, astfel, a fost deschisă ușa spre interpretarea lor în termenii *simbolismului liturgic*. Așa cum este înțeleasă și explicată de la Cabasila până în zilele noastre, Euharistia este o reprezentare simbolică a vieții lui Hristos, servind drept cadru pentru o taină dublă a consacrării și a împărtășirii, dar nu esențială pentru „validitatea” și „eficacitatea” ei.

Dar, din punctul de vedere al Tradiției, caracterul sacramental al Euharistiei nu poate fi redus artificial la un singur act, la un singur moment din cadrul întregului rit. Avem un „ordo” (o înșiruire *n.t.*) în care toate părțile și toate elementele sunt esențiale, sunt legate organic împreună într-o singură structură sacramentală. Cu alte cuvinte, Euharistia este o taină de la început până la sfârșit și împlinirea sau desăvârșirea ei „sunt posibile” prin întreaga liturghie. Aici liturghia nu este opusul tainei, ca „simbolismul realismului”, ci cu adevărat *este* taină: o singură, organică și consecventă trecere în care fiecare pas pregătește și-l „face posibil” pe următorul.

Pentru că Euharistia, am spus, este o *trecere*, o procesiune care duce Biserica în „rai”, în împlinirea ei ca Împărăție a lui Dumnezeu. Și tocmai această realitate a acestei treceri în Eshaton condiționează transformarea darurilor noastre – pâine și vin – în hrana nouă a noii creații, a mesei noastre în Banchet Mesianic și Comuniunea Duhului Sfânt. Așadar, de exemplu, venirea împreună a creștinilor în Ziua Domnului, unitatea lor vizibilă „pecetluită” de către preot („ecclesia in episcopo and episcopus in ecclesia”⁵) este cu adevărat începutul tainei, „adunarea împreună *întru* Biserică”. Și *intrarea* nu este o reprezentare simbolică a lui Hristos care urmează să învețe, ci o *reală* intrare – începutul înălțării Bisericii la Tronul lui Dumnezeu făcut posibil, inaugurat, de înălțarea Umanității lui Hristos. Ofertoriul – transferarea solemnă a pâinii și a vinului (de la proscomidiar *n.t.*) la altar nu este un simbol al îngropării lui Hristos (sau al intrării lui în Ierusalim), ci o jertfă reală –

⁵ „Biserica în episcop și episcopul în Biserică”. (*n.t.*)

transferarea vieților și trupurilor noastre și a întregii „materii”, a întregii creații în rai, integrarea lor în jertfa jertfelor unică și atotcuprinzătoare, care este Hristos. *Prosforaua* (ofertoriul) face posibilă *anaforaua* – ridicarea Bisericii, împlinirea ei eshatologică prin Euharistie. Pentru că Euharistia – „mulțumirea” – este cu adevărat conținutul cel mai real al vieții răscumpărate, *realitatea* profundă a Împărăției ca „pace și bucurie în Duhul Sfânt”, scopul și împlinirea înălțării noastre în Cer. Prin urmare, Euharistia este consacrare și Sf. Părinți au numit atât rugăciunea consacrării, cât și darurile consacrate „Euharistie”. Insistența ortodocșilor asupra *epiclezei* nu este altceva, în ultimă instanță, decât afirmarea că consacrarea, adică transformarea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele lui Hristos, are loc în „noul eon” al Duhului Sfânt. Mâncarea noastră pământească devine Trupul și Sângele lui Hristos pentru că a fost asumată, acceptată, înălțată în „veacul ce va să vină” unde Hristos este cu adevărat viața concretă, hrana concretă a întregii vieți și Biserica este Trupul Său, „plinirea Celui ce plinește toate în toți” (Ef. 1:23). Aici este momentul în care, în cele din urmă, ne împărtășim cu hrana nemuririi, suntem participanți ai Banchetului Mesianic, al Noului Paște și, de aici, „am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc” și ne întoarcem în „această lume” („cu pace să ieșim”) ca martori ai Împărăției „ce va să vină”. Aceasta este Taina Bisericii, „leitourgia” care veșnic preface Biserica în ceea ce este, o face Trup al lui Hristos și Templu al Duhului Sfânt.

7.

Cititorul ar putea avea impresia că am uitat tema inițială a acestui articol – teologia în relație cu Biserica. Dezvoltările anterioare erau necesare pentru că abia după ce am definit termenii de referință putem încerca să explicăm ce am urmărit prin afirmația făcută mai sus despre Euharistie ca sursă a teologiei, ca singura cale prin care cea din urmă poate fi reintegrată în Biserică.

În ultimii ani ni s-a spus adesea că teologia ortodoxă, dacă vrea să-și depășească slăbiciunea și deficiențele lăuntrice, trebuie să se întoarcă la Părinți. „Reînnoirea patristică”, „sinteza neo-patristică” – acestea și alte expresii similare sunt frecvente în scrierile ortodoxe actuale și ele conduc, fără îndoială, către o nevoie urgentă și originală. Întreruperea tradiției patristice

vii se află la originea unei mari tragedii teologice a Ortodoxiei. Dar la ce se referă exact această „întoarcere” și cum o putem aplica? La aceste întrebări nu s-a dat încă niciun răspuns satisfăcător. Înseamnă aproape o repetiție a ceea ce au spus Părinții presupunând că ei au spus tot ceea ce este important și nu este nevoie de nimic altceva decât de o recapitulare a consensului lor? O asemenea presupunere, chiar dacă ar fi una validă, cu siguranță nu ar rezolva problema pe care am afirmat-o mai înainte, aceea a *înstrăinării* teologice actuale. Nicio colecție de monografii patristice de cel mai înalt nivel tehnic, nicio ediție de texte patristice pentru uzul comun nu constituie în ele însele răspunsul viu și creativ la întrebările reale ale vremii noastre sau la nevoile reale ale Bisericii. Tot ar rămâne necesitatea interpretării mesajului patristic, a „învierii” lui în mintea Bisericii sau, în alte cuvinte, problema teologică a „pătrunderii în”. Dar trebuie să ne amintim că Biserica nu a propovăduit niciodată că Părinții au răspuns la toate întrebările, că teologia lor este întreaga teologie și că teologul de azi este aproape un comentator al textelor patristice. A transforma Părinții într-o autoritate infailibilă și pur formală, iar teologia într-un scolasticism patristic este, de fapt, o trădare a adevăratului duh al teologiei patristice, care rămâne pentru totdeauna un exemplu minunat de libertate duhovnicească și creativitate. „Întoarcerea la Părinți” înseamnă, mai presus de toate, recuperarea duhului lor, a inspirației tainice care i-a făcut pe ei adevărați mărturisitori ai Bisericii.

Ne întoarcem cu adevărat la Părinți, nu doar la textele lor, atunci când vom recupera și vom împrăstia experiența Bisericii nu ca pe o „instituție, doctrină sau sistem” pentru a-l cita pe A. S. Khomiakov, ci ca pe o *viață* care îmbrățișează totul, asumă totul și transformă totul, trecerea în realitatea răscumpărării și a transfigurării. Această experiență, după cum am încercat să arătăm, își are izvorul în Euharistie, Taina Bisericii, manifestarea deplină a Bisericii și revelarea Ei. Euharistia, fie că ne referim expres la ea sau nu, este izvorul organic și atât de necesarul „termen de referință” al teologiei pentru că, dacă teologia poartă mărturia credinței și a vieții Bisericii, a Bisericii ca mântuire și viață nouă în Hristos, atunci, mai întâi de toate, poartă mărturia experienței Bisericii manifestată, împărtășită și actualizată în Euharistie. În Euharistie, Biserica încetează să mai fie „instituție, doctrină, sistem” și devine

Viață, Vedere, Mântuire; în Euharistie, Cuvântul lui Dumnezeu se împlinește și mintea umană devine capabilă să exprime mintea lui Hristos. Prin urmare, aici este izvorul teologiei, a *cuvintelor lui Dumnezeu*, „evenimentul” care transformă speculația noastră umană într-un mesaj al Adevărului Divin.

8.

Voi concluziona cu două remarci, una având de-a face mai mult cu „agenda” teologică a vremii noastre și cealaltă cu spiritul general al teologiei ortodoxe.

1) Înainte de toate, nu ar trebui să existe nicio neînțelegere. „Convertirea euharistică” a teologiei nu înseamnă impunerea unui program definit, a unui set prescris de teme și întrebări, adresată teologului. Dimpotrivă, bine înțeleasă, îl eliberează de autoritatea moartă a unor sisteme pseudo-tradiționale, îl pune în contact direct cu întreaga *realitate*: Dumnezeu, omul și lumea. „Duhul suflă unde voiește...” Există, totuși, o problemă preliminară care trebuie soluționată pentru că reprezintă tocmai condiția „convertirii euharistice” a teologiei. Este, ca să vorbesc direct, redescoperirea teologică a Euharistiei însăși. Aici, cum am văzut, teologia oficială, post-patristică, suferă, la modul cel mai evident, cea mai dureroasă metamorfoză pentru că deviază de la Tradiția vie, „se înstrăinează” pe sine însăși de la experiența Bisericii. Prin urmare, aici trebuie judecate și depășite deficiențele și limitările. „A redescoperi” Euharistia înseamnă, după cum am încercat să arătăm, a redescoperi „împlinirea” Ei ecclesiologică și eshatologică, adică a o cunoaște din nou ca Taina Bisericii. Aceasta, în schimb, înseamnă că reducerea Euharistiei la o multiplicitate de „întrebări” izolate artificial: sacrament, jertfă, împărtășire etc., trebuie depășită într-o viziune și experiență reintebrate. O asemenea reintegrare este posibilă doar atunci când cineva încetează să mai abstractizeze Euharistia ca „sacrament”, „jertă sau comuniune” din *leitourgia* Euharistică, din acțiunea în care toate aspectele pot fi înțelese în perspectiva lor adecvată și în relația lor întreolaltă. *Lex orandi* trebuie recuperat ca *lex credendi*. Redescoperirea Euharistiei ca Taina Bisericii este, cu alte cuvinte, redescoperirea Bisericii *in actu*, a Bisericii ca Taina lui Hristos, ca „Parusia” a Sa – *venirea și prezența Împărăției ce va să vină*.

Să nu ne înșelăm: această sarcină prezintă dificultăți enorme. Așa de mult a fost uitată sau părăsită. Adevăratul înțeles al *leitourgiei* Bisericii trebuie să fie găsit din nou. Întreaga dezvoltare a evlaviei liturgice trebuie reevaluată. Inerția formidabilă și opoziția conservatorismului mort și a pseudo-tradiționalismului trebuie întâmpinată și depășită. Cu toate acestea, „regenerarea” teologică cere acest preț deloc ieftin pentru depășirea unei *crize* – criticismul constructiv, reconstrucția critică pot restaura teologia la funcția ei reală în sânul Bisericii.

2) Termenul de „ecclesiologie euharistică” a fost introdus recent în vocabularul teologic. Se poate vorbi chiar despre argumente puternice pentru o *teologie euharistică* și acest eseu nu este altceva decât o încercare de a dovedi că teologia ortodoxă adevărată este chiar prin natura ei „euharistică”. Acest lucru nu înseamnă că Euharistia ca atare este singurul obiect al contemplării și al analizei teologice și tocmai această transformare a Euharistiei într-un „obiect” a întunecat funcția ei de izvor al teologiei. Ci înseamnă că, în viața Bisericii, Euharistia este *momentul adevărului*, care face posibilă vederea adevăratelor „obiecte” ale teologiei: Dumnezeu, omul și lumea în *lumina cea adevărată* care, cu alte cuvinte, revelează *obiectele* teologiei așa cum sunt cu adevărat și oferă *lumina* necesară pentru înțelegerea lor. „Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel Ceresc...” Teologia, ca orice altă slujbă creștină sau „leitourgia”, este o *harismă*, un dar al Duhului Sfânt. Acest dar este dăruit *în Biserică*, adică în actul în care Biserica se împlinește pe Sine Însăși ca comuniunea Duhului Sfânt, în care Ea se oferă *în Hristos* și îl oferă *pe El*, este acceptată *de Hristos* și primește *de la El*; în actul care este, prin urmare, izvorul tuturor harismelor și slujirilor din Biserică. Cu adevărat, acesta este momentul adevărului pentru că aici (în Euharistie *n.t.*) stăm înaintea lui Dumnezeu în Hristos, care este Sfârșitul, Eshatonul, Deplinătatea întregii umanități și în El îi oferim lui Dumnezeu singura „slujire rațională” a lumii răscumpărate – Euharistia; și în lumina ei vom vedea, vom înțelege și vom recapitula *în Hristos* adevărul despre Dumnezeu, om și lume, despre creație și cădere, despre păcat și răscumpărare, despre întregul univers și transfigurarea lui finală în Împărăția lui Dumnezeu. Și primim acest adevăr în participarea la Trupul și Sângele lui Hristos, în veșnica Cincizecime, care „ne călăuzește la tot adevărul

și ne arată cele viitoare” (Ioan 16:13). Sarcina teologiei este să poarte mărturia acestui adevăr și această sarcină nu se sfârșește niciodată. Fiecare teolog îl va vedea doar parțial și îl va reflecta tot parțial și fiecare va rămâne cu adevărat liber să cugete în acord cu harisma și vocația lui proprie, dar așa cum toate harismele au una și aceeași sursă, toate vocațiile contribuie, în final, la zidirea unei singure teologii universale a Bisericii.

Întoarcere la Biblie, întoarcere la Părinți... Aceasta înseamnă, mai presus de toate, întoarcerea la Biserică prin Euharistie și la Euharistie prin Biserică: aici „textele” Scripturii ne sunt dăruite iarăși și iarăși ca Cuvântul lui Dumnezeu cel viu și de viață-dătător, aici îi întâlnim pe Părinții noștri, nu în „cărți”, ci în realitate, Realitatea despre care ei au dat mărturie în vremea lor și în limba lor, despre care noi suntem chemați să dăm mărturie în vremurile noastre și în limba noastră. „Pentru că limbile lumii sunt diferite”, spune Sf. Irineu de Lyon, „dar puterea tradiției este una și aceeași” (*Împotriva ereziilor* 1,10,2). „Învățătura noastră”, adaugă el, „este conformă cu Euharistia și Euharistia confirmă învățătura noastră.”

Articol publicat în *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, Vol. 5, No. 4, 1961, pp. 10-23.